

Марина С. Јањић
Универзитет у Нишу
Филозофски факултет
Департман за српски језик

ДО ПИСМЕНОСТИ С ЛАКОЋОМ

(Милорад Дешић, *Правойис српској језика*, Издавачка кућа „Klett” Београд, 2015)

Правойис српској језика (школско издање) Милорада Дешића, чије рецензије потписују Вељко Брборић, Весна Ломпар и Радмила Орел, стиже у тренутку језичке стварности која се у облицима свеколиког јавног комуницирања може с пуним правом назвати хаотичном. Нове информационе технологије доносе језичку редукцију и на граматичком и на писменом нивоу, у науци о језику названом рестрингованим језичким кодом. Комуникација на друштвеним мрежама (онлајн) добија нову језичку форму, насталу хибридизацијом говореног и писаног, или боље речено, говореног у писменој форми, коју популарни светски лингвиста Дејвид Кристал с правом назива нетспиком¹. Овај нови језички медиј има и своја специфична правописна правила заокружена јединственим (неписаним) геслом: „Пиши супротно од конвенционалног очекивања”. Ово ново правило подразумева наизменично прекључивање двају кодова: енглеског и српског, како на плану графије, тако и на плану ортографије и лексике. Најпре, подразумевано писмо на друштвеним мрежама и форумима превасходно јесте енглеска абецеда у коју се по потреби интерполира ћирилично „х”. Удвајање сугласника, а нарочито самогласника, јесте питање „доброг стила” ове врсте комуникације, док се као додатни маркер користи и писање великог слова унутар речи. Но, најважније од свега наведеног јесу нове скраћенице без којих се модерни начин комуникације не може ни замислити. Најчешћи поступци скраћивања су: елизија, акронимизација и литизација². Скраћује се све што се скратити може, почев од речи па до читавих реченица, док се емоционална стања радије изражавају смајлијима, емотиконима и другим графичким представама но речима. Ове неконвенционалне појаве у савременом писму доводе не само

¹Netspeak (engl.) – говор на (интер)нету.

²Тзв. литспик (изворно: leet speak), познатији као тајни говор криминалаца.

до драстичног осиромашења језика, већ и до сажимања перцепције, мисли и осећања самих комуникатора. Стога је, у тренуцима када је млада популација на самој граници између културног и немарног (хаотичног), без потребне снаге да одржи баланс међу њима, веома важно на пријемчив начин понудити јој чврсто утемељене традиционалне културне вредности које представљају снажан ослонац у животу сваког човека. Јер, „говорити” и „писати” у својој позадини увек има одредницу „мислити”, тј. начин изражавања осликава начин размишљања и општу културу живљења. Тако је говорно понашање идентификација свеукупног понашања појединца. Начин изражавања представља формалну страну мисли, животних ставова и опредељења, па је и појединачно језичко устројство одраз усвојених општих културних вредности. Притом је важно истаћи да се писмени начин изражавања не може свести само на скуп ортографских правила, већ правила правописа помажу јаснијем, разумљивијем и систематичнијем писменом излагању мисли и осећања на конвенционално утемељен и организован начин. Стога би прегледан, јасан и разумљив правопис представљао велику помоћ и младима и њиховим наставницима и професорима.

Но, написати правопис представља један од најзахтевнијих нормативистичких задатака, будући да ортографија обједињава свеукупни језички потенцијал и његове изражајне ресурсе, а не само један граматички сегмент. Писање правописа подразумева ауторитет, компетентност, фундаменталну научну утемељеност и осећај за складно повезивање језичке теорије, с једне, и говорне, па и наставне праксе, с друге стране. Милорад Дешић, акцентолог, дијалектолог, лексикограф, методичар наставе српског језика и књижевности, професор Филолошког факултета у Београду (у пензији) и члан Одбора за стандардизацију српског језика, своје дугогодишње лингвистичко искуство преточио је у ново издање Правописа српског језика. У настојању да културу писменог изражавања, отелотворену у ортографском правилнику, приближи не само ученицима већ и ширем образованом аудиторијуму, Дешић, иначе један од редактора „Правописа српскога језика” публикованог у издању Матице српске (2010), полази од питања: „Зашто да имамо тако једноставно писмо, а сувише компликован правопис?” Стога, његово основно настојање у образлагању ортографских законитости могло би се описати као: једноставно, кратко и лако!

Правопис Милорада Дешића је састављен од две интегралне целине, које, након Уводних напомена, чине: Правописна правила и Речник. Правописна правила представљају целину од седамнаест поглавља, која су распоређена и насловљена редоследом који језичку материју спаја у јаким кохерентном устројству: I. Писма, II. Екавски и ијекавски изговор, III. Сугласник *x*, IV. Сугласник *j*, V. Сугласници *ч* и *ћ*, VI. Сугласници *џ* и *ђ*, VII. Промена сугласника *к* (*ц*), *џ* (*з*) и *х*, VIII. Промена гласа *л* у *о*, IX. Једначење сугласника по звучности, X. Једначење сугласника по месту артикулације, XI. Губљење сугласника, XII. Писање великог и малог слова, XIII. Састављено (спојено)

и растављено (одвојено) писање речи, XIV. Скраћенице, XV. Писање речи, посебно имена, из страних језика, XVI. Растављање (подела) речи на крају реда, XVII. Правописни знаци, интерпункција. Важно је нагласити да су се у правописном речнику, у другом делу књиге, нашле све речи употребљене у примерима, али и оне које се најфреквентније користе у школи, а изузетна посебност овог речника јесте што су све одреднице акцентоване. Такође, оно на шта је свакако важно скренути пажњу јесте да су уз одреднице (променљиве речи) наведени акценти њихових деклинационих и конјугационих облика у једнини и множини. На овај начин је заокружена полазна поставка сваког правописа, а то је да се правописом прописује писање гласова, речи и знакова за раздвајање реченица и реченичних делова. Дакле, у приручнику преовладава интенција да се говор и писмо заокруже у јединствену целину.

Као најважнија структурална карактеристика овог Правописа истиче се троделна структура сваке насловљене целине: 1. најпре основни текст о правилима и са примерима, 2. затим, на крају текста, дефиниција, тј. уопштено правило, уоквирено и дискретно тонирано, како би било и визуелно упечатљиво и 3. репрезентативни примери истакнути на маргини. Но, то не значи да су маргинализовани, будући да је маргина такође благо тонирана сивом бојом, а осим тога и графички издвојена од основног текста, те су мала острва речи упечатљива и лако уочљива. Ово је значајан методички поступак којим се постиже да свака „лекција” у Правопису има троделну наставну структуру састављену од: 1. екскламације (објашњења), 2. генерализације (закључивања, дефинисања) и 3. егземплара. Истовремено, методички посматрано, ово и јесу важне етапе (делови) школског часа на коме се интерпретира ново градиво. Практично, након што је проучио објашњење дато у основном тексту, сваки ученик (или читалац) моћи ће увек да се подсети правила и дефиниције која је визуелно маркирана и лака за меморисање. Ту су и примери, ако читалац нема времена за читање теорије већ аналогично према наведеним примерима проверава исправност властите правописне недоумице. Овим начином распоређивања и презентовања грађе омогућава се максимална рецепција његовог садржаја, осмишљено разумевање и тумачење, а потом и практична примена у приликама писаног начина изражавања. Дакле, прегледност, јасност и разумљивост чине основну одлику Правописа Милорада Дешића, чиме је постигнута и дидактичност језичког приручника, који тиме добија и функцију уџбеника. Настава правописа је на овај начин знатно олакшана, а учињен је и велики уступак културним посленицима који на кудикамо лакши начин могу решити своје писмене недоумице. Тумачење, разумевање, а тиме и примена правописних правила стога захтева пуну пажњу и смислено ангажовање ученика у савладавању законитости ортографије.

Не од мањег значаја чини се и акцентовани правописни речник у другом делу књиге, који у тренутку у коме преовладава некњижевни (дијалекатски) акценат не само у наставној, већ и у широј јавној комуникацији пред-

ставља значајну ортоепску помоћ. Између осталог, његов допринос биће и у неговању и подстицању потребе ученика и образованих људи да се чешће служе акценатским речником, као незаменљивим извором језичке правилности и чистоте изражавања.

Потребно је апострофирати да је Дешићев Правопис усклађен са изменама и допунама Матичиног Правописа, те се може закључити да разлика међу њима лежи у начину презентације правописних норматива. Лингвистички правописи писани су рафинираним научним стилем и неограниченог су обима те могу бити разумљиви само лингвистима, док се обичан читалац не усуђује ухватити се укоштац с њима. Скраћена верзија Матичиног Правописа такође је непријемчива ученицама основних и средњих школа, јер је редукован само обим, док све остало остаје непромењено. Стога је Дешићев методички правопис оличење праве мере и начина презентације правописне грађе људима који стреме ка образовању. Он је такође научног карактера, са аспекта предметне дисциплине, али је са аспекта њене презентације, обима и разумљивости популарнонаучног карактера, тј. подједнако је доступан и ученицима, и њиховим наставницима, али исто тако и инжењерима, економистима, правницима, биолозима или социолозима.

Такође подсећамо на чињеницу да овај нормативни приручник није првенац нашег познатог лингвисте и да је прво издање свог школског Правописа Милорад Дешић публиковао пре двадесетак година (1994. у издању Нијансе из Земуна и Унирекса из Никшића). Оно је у међувремену доживело велики број нових, измењених и допуњених издања и било у широкој школској и јавној употреби, будући да је препорука за његово коришћење стигла од Министарства просвете тада актуелне државе.

Оваква његова пријемчивост оправдава очекивања академског аудито-ријума да ће се „Правопис српског језика” Милорада Дешића с правом наћи на полицама сваке приватне и школске библиотеке. Олакшано и поједностављено овладавање правописним правилима представља једини начин да се ученици у начину изражавања, мишљења и понашања преусмере ка културолошким обрасцима и правим животним вредностима.